

Αλχημία και αλχημιστές στην αρχαιότητα

Το αφιέρωμα του περιοδικού μας στην Αλχημία έρχεται να βάλει ορισμένα πράγματα στη θέση τους. Η Αλχημία είναι μια πανάρχαια επιστήμη, σύμφωνα με την οποία οι αρχαίοι φιλόσοφοι προσπαθούσαν να εξηγήσουν την Αρχή του Κόσμου. Στις μέρες μας, η απαξιώτικη στάση απέναντι στην Αλχημία οφείλεται στο ότι αμαθείς, ημιμαθείς και τσαρλατάνοι, στην προσπάθειά τους να πλουτίσουν ξεγελώντας τους αδαείς, χρησιμοποίησαν όρους και υποσχέσεις χωρίς έρεισμα. Η έκφραση «αυτός κάνει αλχημίες» σημαίνει ότι κάποιος κάνει, λίγο πολύ, ανέντιμους συνδυασμούς, προκειμένου να εξαπατήσει κάποιον άλλον ή απλώς να πετύχει ένα επιθυμητό αποτέλεσμα.

Στο πρώτο μέρος του αφιερώματος στην Αλχημία ερευνάται η γένεση αυτής της επιστήμης και η εξέλιξή της στην αρχαιότητα. Μεταξύ των έργων των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων περιλαμβάνονταν πάντοτε και μία πραγματεία περί Αρχής Μίας ή της Θεογονίας. Ήταν μια προσπάθεια εξήγησης του κόσμου και κατανόησης της Αρχής Μίας, του αρχικού στοιχείου από το οποίο προέρχονται τα πάντα. Αυτή η Αρχή Μία έγινε Αλχημία και κατέληξε στον όρο Αλχημία. Οι Έλληνες φιλόσοφοι ασχολήθηκαν με το θέμα από πολύ νωρίς – την άποψη των κλασικών χρόνων μας δίνει ο Πλάτων, ο παλαιότερος σχολιαστής των προσωκρατικών. Στον *Φαίδωνα* (96 κ.ε.) μας προσφέρει μια σύντομη, αλλά χρήσιμη επισκόπηση των φυσικοφιλοσοφικών ανησυχιών του 5ου π.Χ. αιώνα, ενώ στον *Τίμαιο* μας παρέχει ένα πλήρες έργο αλχημίας.

Το αφιέρωμά μας ξεκινάει με μια σύντομη ιστορική επισκόπηση για τη γένεση της Αλχημίας («Η Αλχημία: μικρό ιστορικό»). Η Αλχημία ως όρος και ως πρακτική αναφαιίνεται ξαφνικά την περίοδο της πτώσης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και αναπτύσσεται στον Μεσαίωνα, χωρίς ποτέ να ξεπερνά τα όρια απόκρυφης διδασκαλίας. Οι περισσότεροι μελετητές της Αλχημίας δέχονται ως αρχαιότερες γραπτές μαρτυρίες γι' αυτήν σχετικά αποσπάσματα Ελλήνων και Ρωμαίων συγγραφέων των πρωτοχριστιανικών αιώνων, όπως και τους ελληνιστικούς παπύρους της Αιγύπτου, που φυλάσσονται στη Βιβλιοθήκη της Λυόν. Μια αντιπαραβολή των κειμένων αυτών, που μας παραδίδονται και από Βυζαντινούς και Άραβες, με τα κείμενα Ελλήνων φιλοσόφων, μας δίνουν πληροφορίες σχετικά με τις θεωρίες των πρώτων αλχημιστών, οι οποίοι φαίνεται να εμφανίζονται πλέον στους ομηρικούς χρόνους.

Στη συνέχεια εξετάζεται «Η αρχαία ελληνική Αλχημία και η προϊστορία της». Μέσα από την προϊστορική παράδοση εξηγείται το παλαιότερο ερώτημα στην ιστορία του ανθρώπου, στο πρόβλημα της αρχής του κόσμου, της πρώτης Αρχής – ο όρος Αρχή, έννοια πολυσήμαντη, δηλώνει τη χρονική αρχή αλλά και την αιτία. Γίνεται αναφορά στην ύπαρξη μιας μυστικής συγγένειας μετάλλων και θεών-πλανητών, η αρχαιότερη ένδειξη της οποίας βρίσκεται στον Πίνδαρο, ο οποίος μιλάει για τη σχέση χρυσού και Ηλίου.

Πρωτεύοντα ρόλο στη μετάλλαξη των μετάλλων (σε χρυσό) έπαιζε ο υδράργυρος, ο οποίος αναφέρεται σε ελληνικά κείμενα του 5ου αιώνα και απαντά στον κατάλογο του αλχημιστή Στεφάνου, γιατρού από την Αλεξάνδρεια (7ος αι.). Ο κατάλογος του Στεφάνου θυμίζει την κατάταξη των στοιχείων του Μεντελέεφ (1834-1907).

Στη μελέτη που ακολουθεί («Οι απαρχές της Αλχημίας»), εξηγείται η σημασία των συμβόλων για τους αλχημιστές, καθώς θεωρούσαν ότι οι εικόνες και τα σύμβολα ήταν «πραγματικά» και ότι ενσωμάτωναν την ουσιαστική φύση των ουσιών. Στις απαρχές του πολιτισμού κάθε γνώση έπρεπε απαραίτητως να φέρει ένα θρησκευτικό και μυστικιστικό ένδυμα, και κάθε φυσική ενέργεια ταυτιζόταν ή αποδιδόταν στους θεούς. Όμως, κάποτε άρχισε να γίνεται αντιληπτό ότι οποιοδήποτε έργο υλοποιείται δυνάμει της ανθρώπινης λογικής, η οποία το προγραμματίζει, και της ανθρώπινης δραστηριότητας, η οποία το υλοποιεί. Τότε εγκαινιάστηκε μια νέα περίοδος στην πορεία της ανθρωπότητας, κατά την οποία ήκμασαν οι λεγόμενες «ενδιάμεσες επιστήμες» της Αστρολογίας, της Αλχημίας, της Δυνάμεως των Λίθων, και της Ιατρικής των φυλακτών.

Η φιλοσοφική λίθος κατέχει ιδιαίτερη θέση στην αναζήτηση για την αιώνια ζωή. Υπήρχε η φήμη ότι το μυστηριώδες υλικό των αλχημιστών είχε τη δύναμη να κρατά μακριά το θάνατο και να σταματά τη φθορά που κατατρώγει τη ρίζα της γήινης ύπαρξης. Η φιλοσοφική λίθος είναι ένα σύμβολο της μονιμότητας και της τελειώσεως την οποία άνθρωπος πάντα αναζητούσε. Το αλχημιστικό όνειρο της μεταστοιχειώσεως των αγενών μετάλλων σε χρυσό δεν ήταν μια μέθοδος για γρήγορο πλουτισμό, ήταν ένα όνειρο στο οποίο ο θάνατος δεν έπαιζε κανένα ρόλο.

Το τέταρτο άρθρο του αφιερώματος ασχολείται με το θέμα «Οι αλχημιστές από τους προσωκρατικούς φιλοσόφους μέχρι τον Πλάτωνα», καθώς ο Θαλής ο Μιλήσιος και οι οπαδοί της Ιωνικής Σχολής έγιναν οι πρώτοι εισηγητές της επιστημονικής αντίληψης του κόσμου, ως προς την πρώτη αρχή, αλλά και ως προς το γενεσιουργό αίτιον. Με τη σειρά τους, ο Παρμενίδης και οι Ελεάτες,

δέχονται τη μονιμότητα. Τα πάντα ανάγονται σε ένα Ον, αιώνιο και ακίνητο, και σε αυτό πίστευαν και οι αλχημιστές όταν έλεγαν: «Ένα το παν και από το παν γίνεται το όλο σύνθεμα».

Οι αλχημιστές δεν κάνουν τίποτα περισσότερο από το να ακολουθούν τις διδαχές αυτών των μεγάλων φυσικών φιλοσόφων και να προσπαθούν να αναπαραγάγουν τις συνθήκες δημιουργίας του κόσμου μέσα στους κλιβάνους τους, με τον κατάλληλο συνδυασμό των φυσικών σωμάτων, σύμφωνα με την επιταγή του Ερμού του Τρισμέγιστου «ό,τι είναι επάνω, στον μακρόκοσμο, είναι ακριβώς το ίδιο και κάτω, στον μικρόκοσμο».

Το πέμπτο άρθρο, με τίτλο «Φιλόσοφοι, μύστες και αλχημιστές στην αρχαιότητα», πραγματεύεται την ιστορία της Αλχημίας. Οι ρίζες των αλχημιστικών θεωριών –όπως τις εννόησαν οι Έλληνες της Αλεξανδρείας, μεταβιβάστηκαν στους Άραβες, από αυτούς στους δυτικούς συγγραφείς του Μεσαίωνα και επέζησαν έως τον Lavoisier (1743-1794)– βρίσκονται στη διδασκαλία της Ιωνικής, της Πυθαγόρειας και της Πλατωνικής Σχολής. Στόχος των Μυστηρίων των αρχαίων Ελλήνων –τα οποία κατήγγησε το έτος 529, ο χριστιανός αυτοκράτωρ Ιουστινιανός– είναι η πνευματική και υλική τελειότης. Αυτήν επιζητεί και η «θεία και ιερά τέχνη» των αλχημιστών.

Οι αρχές της Αλχημίας έχουν δυαδική εφαρμογή, τη γήινη και την πνευματική, και στη φιλοσοφία της εμφανίζονται δύο βασικές σχολές. Στην πρώτη ανήκουν οι αλχημιστές που υποστηρίζουν ότι τα μέταλλα μπορούν να μετατραπούν σε χρυσό, ενώ στη δεύτερη ανήκουν οι ανώτεροι αλχημιστές ή μυστικιστές, οι οποίοι αντελήφθησαν ότι στις αρχές και στις εντολές της Ερμητικής Τέχνης κρύβεται ένα έξοχο σύστημα πνευματικής φιλοσοφίας που έχει άμεση σχέση με την πνευματική αναγέννηση του ανθρώπου. Είναι άξιο θαυμασμού το ότι η Αλχημία επέζησε των μισαλλόδοξων χρόνων του χριστιανικού Βυζαντίου. Επέζησε των Μυστηρίων, αυτή μόνη, για να μετατραπεί σε διαδικασία μετουσίωσης της ύλης υπό χριστιανικό ένδυμα μεταστοιχειώνοντας τον άρτο και οίνο σε σώμα και αίμα Ιησού Χριστού.

Η Αλχημία, επιστήμη παράξενη, διατήρησε μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα τις ελπίδες των ζηλωτών της στα θαύματα. Από τα χειρόγραφα που σώζονται μπορεί να αντιληφθεί κανείς την αλληλουχία των ιδεών για την μετουσίωση των μετάλλων, αλλά και τη φυσική φιλοσοφία η οποία χρησίμευσε ως οδηγός των αλχημιστών, όπως και τη θεωρία για το ενιαίο της ύλης. Η θεωρία αυτή διαμορφώθηκε από τους Έλληνες, από αυτούς την παρέλαβαν οι Άραβες, οι οποίοι τη μετέδωσαν με τη σειρά τους, στους σοφούς της μεσαιωνικής Ευρώπης, από τους οποίους τελειοποιήθηκε, τον 18ο αιώνα, όταν άρχισαν να αναπτύσσονται οι πρακτικές βιομηχανικές τεχνικές γνώσεις.

Παρ' όλο που όλος ο 20ός αιώνας διανθίζεται με τη συνεχή δημοσιοποίηση και έκδοση απόκρυφων κειμένων και την «επανάδρυση» μυστικών ταγμάτων και εταιρειών, στην πραγματικότητα ουδεμία γνώση-κλειδί έχει διαρρεύσει από τους αληθινούς δασκάλους, οι οποίοι ούτε γράφουν κείμενα, ούτε εκδίδουν βιβλία. Η Αλχημία κάποια στιγμή έγινε μάλλον ωφελμιστική επιστήμη, ψάχνοντας την πρώτη ύλη, όχι

μόνο για την εξήγηση της σύνθεσης των πάντων, αλλά και για τη εύρεση του αρχικού στοιχείου που θα χάριζε την αιώνια νεότητα και θα μπορούσε να μετατρέψει ένα αγενές μέταλλο σε ευγενή χρυσό. Αυτός ο ωφελμιστικός στόχος ώθησε τους άρχοντες να χρησιμοποιήσουν τους ερευνητές για δικό τους όφελος, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να έχουν εργαστήρια και να κάνουν πειράματα, αλλά κρατώντας τους ως ομήρους. Προς αποφυγή των κακών αυτών, ο Αλβέρτος ο Μέγας (Albertus Groot, 1193-1280), άγιος της Δυτικής Εκκλησίας, φιλόσοφος, θεολόγος και μέγας αλχημιστής, δάσκαλος του Θωμά του Ακινάτη, που δίδαξε την αριστοτέλεια φιλοσοφία στα πανεπιστήμια της Γερμανίας και του Παρισιού, έγραψε, μεταξύ των άλλων, ορισμένους κανόνες για εκείνους που εφαρμόζουν την Αλχημία. Σύμφωνα με τους κανόνες αυτούς ο αλχημιστής πρέπει:

1. να είναι διακριτικός και σιωπηλός και να μην αποκαλύπτει σε κανέναν το αποτέλεσμα των εγχειρημάτων του,
2. να μένει σε ιδιωτική κατοικία σε κατάσταση απομόνωσης,
3. να επιλέγει τις ημέρες και τις ώρες για εργασία με περίσκεψη,
4. να έχει υπομονή, επιμέλεια και επιμονή,
5. να ενεργεί σύμφωνα με καθορισμένους κανόνες,
6. να χρησιμοποιεί μόνον δοχεία από γυαλί ή πήλινα επισμαλτωμένα,
7. να είναι αρκετά πλούσιος ώστε να αντέχει τις δαπάνες της τέχνης του,
8. να αποφεύγει να έχει να κάνει με πρίγκιπες και ευγενείς.

Η χαλκογραφία του 16ου αιώνα, που δημοσιεύουμε εδώ, δείχνει καθαρά τους κινδύνους που διέτρεχαν οι αλχημιστές στις αυλές των αρχόντων. Ακολουθώντας, λοιπόν τις συμβουλές του Αλβέρτου του Μεγάλου και σωφρονιζόμενοι από τη χαλκογραφία αυτή, οι συγγραφείς των κειμένων του αφιερώματος αποφάσισαν πως είναι σοφότερο να μην υπογράψουν τα άρθρα τους. Το «λάθε βιώσας» του Επίκουρου είναι ένα από τα πιο επίκαιρα, σοφά αποφθέγματα των αρχαίων Ελλήνων...

Αλχημιστής βασανιζόμενος διά να αποκαλύψη τὸ μυστικόν του. (Εἰκὼν τοῦ 1541).